

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สรุปสาระสำคัญจากวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สาระสำคัญจากวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาประกอบด้วยแนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

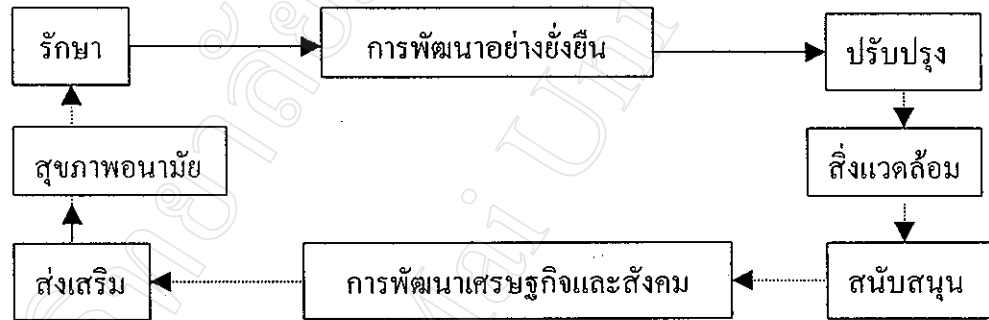
1. การพัฒนาป่าชุมชนอย่างยั่งยืน
2. การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน
3. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน
4. นิเวศวิทยามนุษย์
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 การพัฒนาป่าชุมชนอย่างยั่งยืน

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2540) สรุปว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนคือการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำลายโอกาสของคนรุ่นอนาคตการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นจะต้องครอบคลุมหลักสำคัญ 3 ประการได้แก่ 1) การประเมินค่าสิ่งแวดล้อม 2) การขยายมิติของกาลเวลาโดยมองให้ไกลไปถึงอนาคตของคนรุ่นต่อไป 3) ความเสมอภาคและความยุติธรรมของคนทุกชนชั้นในสังคม เช่น ด้านสังคม ต้องแก้ปัญหาความยากจนอย่างรีบด่วน เพราะมีส่วนสำคัญก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมทางทรัพยากรธรรมชาติหรือมีการใช้อย่างไม่ถูกต้อง คนที่บุกรุกทำลายป่าส่วนหนึ่งเป็นผู้ยากไร้ไม่มีที่ดินทำกินถ้าเราสามารถสนองความต้องการพื้นฐานของผู้ยากไร้ได้โดยให้มีปัจจัยต่างๆ ที่ทำให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้คือ แก้ไขความยากจนพร้อมทั้งหลีกเลี่ยงการทำลายชาติด้านเศรษฐกิจต้องเปลี่ยนวิธีการผลิตและการบริโภคใหม่เพื่อลดแรงกดดันต่อธรรมชาติ ด้านนิเวศ ลดการใช้พลังงานที่ฟุ่มเฟือย เพราะนอกจากจะทำลายทรัพยากรแล้วยังก่อให้เกิดความขัดแย้งทางการเมืองผลิตโดยใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นในขีดจำกัดและเน้นสนองความต้องการของมวลชน ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมและต้องเป็นเทคโนโลยีที่สะอาดและกระบวนการผลิตต่างๆ จะต้องไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

ดังนั้น ถ้าชุมชนช่วยรักษาทรัพยากรป่าที่มีอยู่ โดยเพิ่มพื้นที่ป่าให้มากขึ้น หน่วยงานเอกชนเข้ามามีส่วนในการสนับสนุนให้ความรู้เสนอแนะแนวทาง ย่อมทำให้ความหลากหลายทางชีวภาพซึ่งเป็นหัวใจของการพัฒนาแบบยั่งยืน และมีความเกี่ยวพันใกล้ชิดกับปัญหาทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงคุณภาพของน้ำมลพิษในอากาศหรือแม้แต่ปัญหาความยากจนหรือโครงการพัฒนาต่างๆ สิ่งสำคัญรัฐบาลควรให้การสนับสนุนชุมชนที่ทำการรักษาทรัพยากรป่า เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไปในอนาคตตาม แผนภูมิการพัฒนายั่งยืน

การพัฒนายั่งยืน

(ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2540 : 146)

Keating Micheal, (2537) ในแผนปฏิบัติการ 21 เพื่อการพัฒนายั่งยืนได้ให้ข้อเสนอแนะการแก้ไขการตัดไม้ทำลายป่าไว้ว่า รัฐบาลควรจัดทำแผนปฏิบัติการแห่งชาติเพื่อการพัฒนาป่าไม้อย่างยั่งยืน ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยการดำเนินงานในด้านต่างๆ ตั้งแต่การใช้ภาพถ่ายดาวเทียม การใช้เครื่องมือตัดไม้ที่ทันสมัย จนถึงนโยบายของรัฐบาลที่จะสนับสนุนการใช้ประโยชน์จากต้นไม้และผลผลิตของป่าไม้อื่นๆ ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด เช่น การปลูกป่า การเพาะเลี้ยงพันธุ์ไม้ การปกป้องป่าไม้จากไฟป่า จำกัดและยุติการทำไร่เลื่อนลอย ลดความสูญเสียจากการใช้ไม้ เพิ่มปริมาณของมูลค่าเพิ่มจากการแปรรูปในระดับของการสนับสนุนการปลูกต้นไม้ในเขตเมือง และสนับสนุนการใช้ประโยชน์จากป่าไม้

การใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในลักษณะที่ยั่งยืน จำเป็นต้องจัดตั้งหรือขยายบริเวณพื้นที่ที่ได้รับการคุ้มครองออกไป เพื่อรักษาป่าไม้บางชนิดเอาไว้อันจะเป็นประโยชน์ในการคุ้มครอง

ระบบนิเวศ ความหลากหลายทางชีวภาพ สภาพภูมิประเทศ และถิ่นพำนักอาศัยของสัตว์ป่าบาง ครั้งมีการคุ้มครองป่าไม้เพื่อคุณค่าทางสังคมและจิตใจ รวมทั้งการเป็นถิ่นอาศัยแบบดั้งเดิมของ ชนพื้นเมืองผู้อาศัยอยู่ในป่าและชุมชนท้องถิ่นต่างๆ

การพัฒนาอย่างยั่งยืนในเรื่องหลักการเกี่ยวกับป่าไม้ประเทศต่างๆ ได้ร่วมกันจัดทำ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่าไม้อย่างยั่งยืน เกี่ยวกับความจำเป็นของทุกคนที่ต้องการ คุ้มครองป่าไม้ด้วยเหตุผลทางด้านสิ่งแวดล้อมและทางวัฒนธรรมกับความต้องการใช้ประโยชน์จาก ป่าไม้และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ จากป่าไม้เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ หลักการเกี่ยวกับป่าไม้จะเป็นพื้นฐาน สำหรับการเจรจาเพื่อนำไปสู่การจัดทำความตกลงที่เป็นพันธกรณีระหว่างประเทศต่อไป

ป่าไม้ซึ่งมีกระบวนการทางนิเวศที่สลับซับซ้อนเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนา เศรษฐกิจ และการดำรงไว้ซึ่งรูปแบบต่างๆ ของสิ่งมีชีวิต ป่าไม้ยังเป็นแหล่งที่มาของอาหารและยา เป็นที่เก็บรวบรวมผลผลิตทางชีวภาพหลายชนิดซึ่งยังไม่ถูกค้นพบ เป็นแหล่งเก็บกักน้ำและ คาร์บอน ซึ่งมีละอุนั้นแล้วก็จะลอยขึ้นสู่ชั้นบรรยากาศของโลกและกลายเป็นก๊าซเรือนกระจก ป่าไม้ยังเป็นแหล่งพำนักอาศัยของสัตว์ป่าชนิดต่างๆ และด้วยพรรณไม้เขียวสดที่สงบร่มรื่นและ ความสำนึกของประวัติศาสตร์ ได้สนองต่อความต้องการทางจิตใจและทางวัฒนธรรมของมนุษย์ หลักการเกี่ยวกับป่าไม้ยังรวมถึงการทำให้โลกเป็นสีเขียว โดยการอนุรักษ์และปลูกต้นไม้การใช้ ประโยชน์จากป่าเมื่อมีความจำเป็นในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของตนเอง การใช้ประโยชน์ ดังกล่าวควรเป็นไปตามนโยบายที่สอดคล้องกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ปัจจุบันป่าไม้ในส่วนต่างๆ ของโลกกำลังถูกคุกคามจากการเกิดความเสื่อมโทรมและ จากการนำพื้นที่ป่าไม้ไปใช้ประโยชน์ในด้านอื่นๆ ที่ขาดการควบคุมได้มีการแปรสภาพพื้นที่ป่า ไม้เพื่อการเพาะปลูกและการเลี้ยงสัตว์กินพอสดี มีการตัดไม้ในลักษณะที่ไม่ยั่งยืนขาดการควบคุม ไฟป่าที่เหมาะสมและความเสียหายที่เกิดจากมลพิษทางอากาศ ความเสียหายและการสูญเสียของ ป่าไม้ เป็นสาเหตุที่ทำให้ดินถูกกัดเซาะและพังทลายลดความหลากหลายทางชีวภาพและถิ่นพำนัก อาศัยของสัตว์ป่าชนิดต่างๆ ทำลายแหล่งต้นน้ำลำธารและลดจำนวนไม้พื้นและผลผลิตอื่นๆ

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีพของมนุษย์มากทั้งทาง ตรงและทางอ้อม เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่าป่าไม้ให้ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม อาหาร และสมุนไพร นานาชนิดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สำหรับประโยชน์ที่ได้รับทางอ้อมมีมากมาย แม้ว่าป่าไม้จะ เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่งอกเงยหรือเพิ่มพูนขึ้นมาได้ แต่การพัฒนาของป่าไม้จะดำเนินไปได้ อย่างช้ามาก และถ้าหากอัตราการนำไม้จากป่ามาใช้้น้อยกว่าอัตราการงอกเงยของป่าไม้แล้วก็เป็น ที่มั่นใจได้ว่าการขาดแคลนไม้เพื่อนำมาใช้ก่อสร้างที่อยู่อาศัยก็จะไม่เกิดขึ้น

สภาพปัจจุบันจำนวนพลเมืองโลกเพิ่มขึ้น ทำให้จำเป็นต้องนำไม้มาใช้ประโยชน์ต่างๆ เพิ่มมากขึ้นอย่างไม่ได้สัดส่วนกับการพัฒนาของป่าไม้ ยิ่งไปกว่านั้นป่าไม้เป็นจำนวนมากถูกถากถางเพื่อนำพื้นที่มาใช้เพื่อการเพาะปลูกหรือสร้างที่อยู่อาศัยและประโยชน์อื่นๆ ซึ่งนับได้ว่าเป็นวิธีการทำลายป่าไม้ที่สมบูรณ์แบบและยากที่จะทำให้บริเวณนั้นกลายเป็นป่าไม้ธรรมชาติตามเดิมได้ หากปล่อยให้อัตราการทำลายป่าไม้ของมนุษย์ดำเนินต่อไปเช่นนี้ต่อไป ความเสียหายต่างๆ จะไม่เพียงแต่จะขาดแคลนไม้เพื่อนำมาใช้ก่อสร้างหรือวัตถุดิบป้อนโรงงานอุตสาหกรรมเท่านั้น แต่จะเกิดภาวะอากาศปรวนแปร ดินหมดความอุดมสมบูรณ์และจะค่อยๆ กลายเป็นทะเลทราย

สาเหตุสำคัญที่ป่าไม้ถูกทำลายอย่างรวดเร็วสืบเนื่องมาจาก 1) ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ที่ทำให้มีการประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือเครื่องใช้ ตลอดจนทำเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ จึงจำเป็นต้องการไม้มาใช้มากยิ่งขึ้น 2) จำนวนประชากรเพิ่มขึ้น ปัจจัยนี้นับว่าเป็นตัวเร่งสำคัญมากที่ทำให้ป่าไม้ถูกทำลายอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เพื่อนำไม้มาใช้ประโยชน์และนำพื้นที่ป่าไม้มาทำการเกษตรกรรม ซึ่งจะมีแนวโน้มมากขึ้นเป็นลำดับ รัฐบาลของประเทศต่างๆ ได้ตระหนักถึงเรื่องนี้ โดยพยายามที่จะหาทางสกัดกั้นและบำรุงรักษาป่าไม้ของตนไว้เพื่อยังประโยชน์แก่อนุชนรุ่นหลัง

รัฐธรรมนูญใหม่ได้แสดงถึงเจตนารมณ์ในการกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสู่ประชาชนและชุมชนไว้อย่างชัดเจน โดยได้บัญญัติถึงบทบาทของประชาชน ชุมชน และองค์กรเอกชนในรูปแบบต่างๆ ไว้ในมาตราต่าง ๆ พอจะสรุปได้ดังนี้ สิทธิและหน้าที่ของประชาชนและชุมชนบุคคลมีสิทธิที่จะมีส่วนร่วมทั้งรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษาและการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางธรรมชาติ รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการคุ้มครอง ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม (มาตรา 56) สำหรับบุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมก็มีสิทธิดังกล่าวต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนเช่นกัน รวมทั้งสิทธิอนุรักษ์และฟื้นฟูจารีตประเพณี ศิลปะและวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น (มาตรา 46) นอกจากนี้ บุคคลยังมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจงเหตุผลจากหน่วยงานของรัฐ และมีสิทธิเสนอความเห็นเกี่ยวกับโครงการหรือกิจกรรมใดๆ ที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัยคุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียอื่นที่เกี่ยวข้องกับชุมชนท้องถิ่นที่มีการอนุญาต หรือดำเนินการ (มาตรา 59) และมีสิทธิฟ้องหน่วยงานของรัฐ ทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น หากไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ในการคุ้มครองสิทธิในทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหน้าที่ของรัฐนั้นจะต้องสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวนบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล ตลอดจนควบคุมและกำจัดภาวะมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพและคุณภาพชีวิตของประชาชน (มาตรา 79)

องค์กรท้องถิ่นมีอำนาจหน้าที่ในการส่งเสริมและรักษาทรัพยากรธรรมชาติและคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในเขตพื้นที่ (มาตรา 290) เมื่อพิจารณาจากสาระของรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ประกอบกับแผนการจัดการทรัพยากรป่าไม้ภายใต้ นโยบายและแผนการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2540 - 2559 ในส่วนของนโยบายและแนวทางดำเนินการจัดการทรัพยากรป่าไม้จะพบว่าทุกหน่วยงานต่างก็ส่งเสริมแนวคิดที่ให้ "คนอยู่ร่วมกับป่า" ได้ ซึ่งหลายฝ่ายที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับงานด้านป่าไม้ต่างก็ยอมรับว่าพระราชบัญญัติป่าชุมชนที่อยู่ระหว่างการแก้ไขนั้นเป็นความหวังและทางรอดของป่าไม้ประเทศไทย

กรมป่าไม้เพียงหน่วยงานเดียวคงไม่สามารถดูแลป่าไม้ของประเทศได้ทั้งหมดถึงเวลาแล้วที่ประชาชนทุกคนและทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจังให้เกิดการจัดการทรัพยากรป่าไม้ให้ตอบสนองความต้องการ ของคนในยุคปัจจุบันได้อย่างเพียงพอโดยไม่สร้างความลำบากให้แก่คนรุ่นต่อ ๆ ไปซึ่งจะทำให้เกิดการพัฒนป่าไม้ได้อย่างยั่งยืนต่อไป

2.2 การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) ได้กำหนดแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (เฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรป่าไม้) เพื่อเป็นปัจจัยเกื้อหนุนการดำรงชีวิตและการพัฒนาประเทศได้อย่างต่อเนื่องไว้ตามเป้าหมายที่สำคัญพอสังเขป ดังนี้

1. พื้นฟูบูรณะพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ให้ได้ร้อยละ 25 ของพื้นที่ประเทศและจัดทำเครื่องหมายแนวเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ให้แล้วเสร็จในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8
2. ส่งเสริมป่าชุมชนและการดูแลรักษาป่าชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์และรักษาสภาพแวดล้อมของชุมชน โดยได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาไว้เพื่อสร้างโอกาสให้ชุมชนและประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้วยการ 1) เปิดโอกาสให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนตัดสินใจและติดตามประเมินผลในโครงการพัฒนาของรัฐที่จะมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยรัฐให้มีขั้นตอนประชาพิจารณ์โครงการอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่การริเริ่มแนวคิดโครงการจัดเตรียมโครงการและการดำเนินโครงการ 2) ออกพระราชบัญญัติป่าชุมชนซึ่งเป็นที่ยอมรับจากทุกฝ่าย เพื่อให้ชุมชนมีสิทธิตามกฎหมายในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

แพรวพรรณ นาคขุนทด และคณะ (2542) กล่าวไว้ในจุลสารป่าชุมชน: สารสำคัญและประเด็น โดยเสนอไว้ในหัวข้อ พ.ร.บ. ป่าชุมชนกับการรักษาป่าว่า การมีพระราชบัญญัติป่าชุมชนเป็นแนวทางที่จะดูแลและจัดการป่าร่วมกัน โดยมีการรับรองสิทธิของชุมชนในการจัดการดูแลรักษาป่าและสร้างความมั่นใจในการจัดการป่าของชุมชน ช่วยให้หลายฝ่ายเข้ามามีส่วนในการควบคุมดูแลการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างเหมาะสม และมีเจตนาที่จะส่งเสริมให้ราษฎรได้มีส่วนร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาสภาวะแวดล้อม รวมทั้งเป็นการส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือในการช่วยรักษาระบบนิเวศ

การจัดการดูแลรักษาพื้นที่ป่าของชุมชนจะสำเร็จได้ต้องได้รับการยอมรับจากกลุ่มคนอื่นหรือหน่วยงานอื่นด้วยกฎหมายอันชอบธรรม กรอบกฎหมายที่สนับสนุนการจัดการป่าชุมชนได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดที่ว่าทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมดเป็นของรัฐและองค์กรของรัฐเท่านั้นที่มีสิทธิในการควบคุมและจัดการ มาสู่แนวคิดที่ว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นของส่วนรวม และชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิและหน้าที่ร่วมกันในการอนุรักษ์และพัฒนาการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

สำหรับสิทธิชุมชนนั้นรัฐควรยอมรับองค์กรชุมชน ซึ่งทำหน้าที่ดูแลจัดการทรัพยากรอยู่ก่อนแล้ว เช่น คณะกรรมการป่าชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน หรือองค์กรชุมชนในรูปแบบอื่นๆ และทำให้มีความชัดเจนมากขึ้นในบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบ และรับรองการจัดการป่าที่มีประสิทธิภาพของชุมชน องค์กรรัฐควรมีหน้าที่ดูแลจัดการตามกฎหมายที่เอื้ออำนวยให้ชุมชนริเริ่มหรือด้วยวิธีการตามกฎหมายหรือทางนโยบาย รวมทั้งกระตุ้นให้กำลังใจ จูงใจชุมชนให้เข้ามาจัดการทรัพยากรภายใต้กฎหมายที่เน้นการควบคุมป้องกัน ไม่ใช่การลงโทษ

โกมล แพรกทอง (2537) เสนอความคิดว่า การจัดการป่าชุมชนที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความมั่นคงและยั่งยืนจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

1) การใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่าจะเป็นสิ่งกำหนดวัตถุประสงค์ในการรักษาป่า เช่น เพื่อประกอบพิธีกรรมต่างๆ เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของหมู่บ้าน เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร ซึ่งจะเป็จุดรวมที่ประชาชนจะรวมตัวกันในการรักษาป่าเพื่อเป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชน

2) การมีระเบียบกฎเกณฑ์เพื่อควบคุมกันเองระหว่างประชาชนในหมู่บ้านจะมีระเบียบหรือกฎเกณฑ์ที่วางไว้เป็นที่ยอมรับของทุกคนในหมู่บ้าน เมื่อมีการละเมิดจะมีการปรับไหมหรือการลงโทษตามกติกาที่ได้ตกลงกันได้

3) องค์กรประชาชนเพื่อดำเนินการจัดการป่าให้บรรลุผลที่ได้กำหนดไว้จะต้องมีองค์กรประชาชนที่เข้มแข็ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นความเข้มแข็งของผู้นำขององค์กรที่จะดูแลป่าไม้ให้เกิดประโยชน์ต่อทุกคนในชุมชน

4) การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก การจัดการป่าชุมชนขององค์กรประชาชนในหมู่บ้านจะต้องอาศัยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น การสนับสนุนทางวิชาการ วัสดุ อุปกรณ์ที่จำเป็นเพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่าให้เกิดประโยชน์สนองความต้องการได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน

ฉลาดชาย รมิตานนท์และคณะ (2536) กล่าวไว้ในหนังสือป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนาป่าชุมชนภาคเหนือ : ศักยภาพขององค์กรชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชนว่า พื้นที่จังหวัดพะเยาเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่มากและความเป็นชุมชนมีน้อย แม้จะมีกลุ่มรักษาป่า ซึ่งเป็นกลุ่มเดียวกับกลุ่มผู้ใช้น้ำ แต่ก็ไม่สามารถต้านทานขบวนการตัดไม้เถื่อนระดับชาติได้ เจ้าหน้าที่ของโครงการไม่สามารถเข้าถึงชาวบ้านและไม่สามารถเก็บข้อมูลระดับลึก หรือวางแผนปฏิบัติการป่าชุมชนได้ ลักษณะงานที่เหมาะสมสำหรับชุมชนนี้ ไม่ใช่ทำงานในพื้นที่ แต่ต้องเป็นงานในระดับสูงกว่าชุมชน โดยมีองค์กรระดับชาติมาประสานงานกับองค์กรชาวบ้านและศักยภาพในการจัดการป่าชุมชน ฉลาดชายมีความเห็นว่าควรประกอบด้วย

1) อำนาจขององค์กรชาวบ้านในการจัดการทรัพยากร

ในทุกหมู่บ้านที่มีการอนุรักษ์และจัดการป่าชุมชนอย่างได้ผล เช่น ชุมชนต่างๆ ในการศึกษาจะปรากฏว่ามีลักษณะรวมกันประการหนึ่งคือชาวบ้านจะมีจารีตประเพณีซึ่งถือว่าเป็นกฎเกณฑ์ในการจัดการดูแลป่า ไม่ว่าหมู่บ้านนั้นจะมีองค์กรทางการในการดูแลรักษาป่าหรือไม่ด้วยเหตุนี้อาจกล่าวได้ว่าจารีตประเพณีเป็นสิ่งบ่งบอกถึงการแสดงออกของอำนาจชุมชน ซึ่งบางครั้งก็จะแสดงออกผ่านทางองค์กรของชาวบ้าน ทั้งที่เป็นทางการและเป็นองค์กรตามธรรมชาติ อย่างไรก็ตามคำว่า "ชุมชน" ในที่นี้มีหลายความหมาย ชุมชนอาจหมายถึง หมู่บ้านเดียว หรือหลายหมู่บ้าน

จารีตหรือกฎเกณฑ์ตามประเพณีนั้น จะแสดงอำนาจขององค์กรชุมชนในการจัดการป่าออกได้ 2 แนวทางคือ 1) จำแนกพื้นที่ป่าออกเป็นประเภทต่างๆ และกำหนดขอบเขตอย่างชัดเจน เช่น เขตป่าอนุรักษ์ หรือ ป่าต้นน้ำ ป่าพิธีกรรมหรือป่าที่ตั้งของสิ่งศักดิ์สิทธิ์และป่าใช้สอยในลักษณะต่างๆ ตามความเชื่อของชาวบ้านในป่าแต่ละป่าจะมีพิธีกรรมคอยดูแลภายในขอบเขตของป่า ซึ่งอาจถือได้ว่าผีเป็นสัญลักษณ์แทนอำนาจชุมชนในการบังคับให้เป็นไปตามจารีต โดยที่ในป่าแต่ละประเภทจะมีการกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์ให้สมาชิกชุมชนทราบ เช่น เขียนเป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อให้ทราบทั่วกัน โดยไม่ทำลายทรัพยากรและอำนาจประโยชน์ให้ชุมชนและความเชื่อและวิถีคิดตามประเพณีมาเป็นแนวทางในการกำหนดกฎเกณฑ์ที่ใช้ในการจัดการทรัพยากรและที่ดินของหมู่บ้านด้วย 2) สิทธิการใช้ทรัพยากรร่วมกันแสดงออกในรูปของ

จารีตผสมผสานกับวิถีชีวิตของชุมชนเช่น ประเพณีการทำไร่หมุนเวียนสิทธิในป่าหัวไร่ปลายนาของเจ้าของนา สิทธิการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อการยังชีพ จากแนวทางการแสดงอำนาจขององค์กรชุมชนแสดงว่าชาวบ้านมีวิถีคิดและภูมิปัญญาที่จะสามารถดูแลรักษาป่าได้ คุณธรรมนี้จะผสมผสานกับวิถีชีวิตซึ่งวางอยู่บนรากฐานของการใช้ทรัพยากรส่วนรวมร่วมกันภายในขอบเขตของชุมชนจากกฎเกณฑ์ตามประเพณีต่างๆ ที่ชาวบ้านใช้จัดการทรัพยากรแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าชาวบ้านสังเกตและเข้าใจความเป็นไปในสภาพแวดล้อม สะสมความรู้และประสบการณ์ และตกผลึกเป็นภูมิปัญญาและวิถีคิด ที่ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง

2) บทบาทของผู้นำในการรักษาภูมิลักษณ์

นอกจากจารีตปฏิบัติต่างๆซึ่งถือเป็นกฎเกณฑ์ในการรักษาป่า อำนาจขององค์กรชาวบ้านยังสามารถแสดงออกเป็นรูปธรรมได้โดยผ่านบทบาทของผู้นำชุมชน ผู้นำเหล่านี้จะมีบทบาทอยู่ในองค์กรของชาวบ้านหลายรูปแบบ เช่น เป็นกรรมการเหมืองฝาย กรรมการหมู่บ้าน และสมาชิกของกลุ่ม ผู้อาวุโส ฯลฯ องค์กรทั้งหมดเหล่านี้มักจะเป็นกลุ่มธรรมชาติที่เกิดขึ้นมาเพื่อทำงานเฉพาะกิจโดยมีพื้นฐานส่วนใหญ่อยู่ที่กลุ่มเครือญาติ หรือกลุ่มที่รวมตัวกันตามธรรมชาติ

ความขัดแย้งในหมู่ผู้นำชี้ให้เห็นถึงความพยายามของชาวบ้านที่จะปรับตัวในการอนุรักษ์ป่าเมื่อต้องเผชิญหน้ากับการแย่งชิงทรัพยากรกับอำนาจภายนอกมากขึ้น ทำให้การรักษาป่าไม่ใช่การแก้ไขปัญหเฉพาะหน้าเท่านั้น แต่ต้องเป็นการทำงานระยะยาวเกี่ยวข้องกับการทำงานต่อรัฐ การปรับตัวต่อการแก้ไขความขัดแย้งและการพัฒนาศักยภาพในการผลิตของชุมชน ประเด็นเหล่านี้ทำให้การรักษาป่าไม่สามารถจำกัดอยู่แต่ในชุมชนได้ หากจะต้องร่วมมือกับชุมชนอื่นในรูปเครือข่ายและองค์กรภายนอกมากขึ้น ดังนั้นบางชุมชนยังอาจมีแนวทางที่ลงตัวหรือเหมาะสมสำหรับชุมชนตนเองไม่ได้จึงปรากฏในรูปของความขัดแย้งระหว่างผู้นำอยู่

3) องค์กรชาวบ้านและการพัฒนาเครือข่ายในการจัดการป่า

กลุ่มผู้นำต่างๆ รักษาผลประโยชน์ของชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้านจะทำหน้าที่เป็นองค์กรจัดการป่าตามธรรมชาติของชาวบ้านเริ่มจะมีบทบาทจำกัดขณะที่ชาวบ้านจะหันไปเน้นบทบาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน เพราะเป็นที่ยอมรับของราชการมากกว่าทำให้สามารถประสานงานกับหน่วยงานภายนอกต่างๆ ได้ดีเพื่อการต่อรองรัฐบาลให้เข้ามาร่วมแก้ปัญหการพัฒนาความสัมพันธ์กับชุมชนใกล้เคียง เพื่อสร้างเป็นเครือข่ายที่สามารถเพิ่มพลังในการต่อรอง

ดังนั้น ชาวบ้านจึงหันมาสนใจเครือข่ายของชุมชน เพราะมีปัญหการบุกรุกพื้นที่และลักลอบตัดไม้ในเขตบ้านอื่นอยู่เสมอ เป้าหมายหลักของเครือข่ายนี้ก็คือ การกำหนดเขตป่าของแต่ละชุมชนให้ชัดเจนและร่วมกันตัดสินใจปัญหาการบุกรุก โดยไม่ใช่กฎของบ้านใดบ้านหนึ่งเป็น

เกณฑ์แต่อาศัยการเจรจาต่อรองกันเพื่อให้สามารถแก้ไขปัญหาได้ดีขึ้น นอกจากนั้นเครือข่ายยังจะเพิ่มอำนาจต่อรองกับนายทุนที่กำลังเข้ามาคว้านซื้อที่ดินในบริเวณใกล้เคียง ไม่ให้บุกรุกป่าและผันน้ำจากคอยไปใช้เฉพาะที่ดินส่วนตัว ชาวบ้านยังต้องการต่อรองกับเจ้าหน้าที่รัฐที่เข้ามาจับรถไถที่ไร่ และชาวบ้านตัดไม้ ชาวบ้านต้องการแก้ไขปัญหาการตัดไม้เอง เพราะสามารถรู้ความต้องการที่แท้จริงและป้องกันมิให้มีการลักลอบตัดไม้ขาย

มงคล คำานานินทร์ และคณะ (2536) กล่าวไว้ในป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม 3 ป่าชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือว่า ความหมายของป่าชุมชน พื้นที่ป่าที่ชาวบ้านอาศัยและทำมาหากินอยู่ ในการนี้ทำให้ชาวบ้านรู้สึกผูกพันในทรัพยากรป่า เป็นพื้นที่ป่าที่ชาวบ้านเลือกใช้ประโยชน์ โดยไม่ได้ครอบครองพื้นที่ป่าทั้งหมด แต่ได้เลือกใช้ตามความจำเป็นของชุมชน เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านสามารถจำแนกชนิดและขนาดของพื้นที่ได้ การเกิดขึ้นของป่าชุมชนเกิดขึ้นได้หลายรูปแบบ คือเกิดขึ้นตามวัฒนธรรมความเชื่อ ที่มีการกำหนดพื้นที่พร้อมๆ กับการตั้งชุมชน โดยชุมชนร่วมกันกำหนดพื้นที่ พื้นที่ป่าช้า พื้นที่วัด ฯลฯ ตั้งแต่เริ่มมาตั้งถิ่นฐานครั้งแรกเกิดขึ้นตามระบบนิเวศวิทยา ป่าชุมชนที่เกิดขึ้นตามระบบนี้มักเป็นป่าที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร ป่าที่ช่วยในการป้องกันการกัดเซาะริมฝั่งน้ำและป่ากำบังลมเป็นต้น ส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นหลังจากชุมชนตั้งถิ่นฐานแล้วและเริ่มมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างป่ากับสภาพแวดล้อม จึงได้มีการกำหนดเขตพื้นที่ไว้เกิดขึ้นตามความจำเป็นในการใช้สอย ป่าชุมชนที่เกิดขึ้นในลักษณะนี้จะเกิดขึ้นจากการที่ชุมชนได้ร่วมกันใช้ประโยชน์มาเป็นเวลานานและรับรู้ร่วมกันว่าควรจะเป็นพื้นที่เพื่อใช้ประโยชน์ต่างๆ เช่น ป่าใช้สอย ป่าทำเลเลี้ยงสัตว์ สำหรับเก็บเห็ด ฯลฯ บริเวณป่าเหล่านี้ไม่เหมาะกับการถากถางทำไร่

การใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนชาวบ้านมีการเลือกใช้พื้นที่ป่าชุมชนเพื่อประโยชน์เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เช่น ป่าอนุรักษ์ต้นน้ำลำธารหรือป่าพัฒนาแหล่งต้นน้ำเพื่อเป็นสถานประกอบพิธีกรรมตามวัฒนธรรมและความเชื่อ เช่น วัดป่าเขตอภัยทาน ป่าช้า เป็นต้น เพื่อเป็นที่สำหรับการทำมาหากิน เช่น ทำเลเลี้ยงสัตว์ พื้นที่เก็บเห็ด ฯลฯ เพื่อเป็นพื้นที่สำหรับไม้ใช้สอยของชุมชน เช่น ป่าใช้สอย เป็นต้น ระดับกรรมสิทธิ์ในป่าชุมชนมี 3 ระดับคือ 1) ป่าชุมชนที่หลายชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน 2) ป่าชุมชนที่คนในชุมชนถือกรรมสิทธิ์และใช้ประโยชน์ร่วมกัน 3) ป่าชุมชนที่คนในชุมชน ไม่มีกรรมสิทธิ์แต่สามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ภายใต้กฎเกณฑ์ที่ชุมชนร่วมกันกำหนด

แพรวพรรณ นาคขุนทด และคณะ (2542 อ้างแล้ว) เสนอความคิดเห็นว่าการจัดการป่าชุมชนหมายถึงการดำเนินการใดๆ ที่ทำให้ป่าคงอยู่และใช้ประโยชน์ได้อย่างต่อเนื่อง ที่สามารถรักษาความสมดุลขององค์ประกอบต่างๆ ในป่าไว้ได้ การจัดการป่าชุมชนจึงไม่ได้หมายถึงการเอา

ป่ามาแบ่งเป็นผืนเล็ก ๆ และแจกจ่ายให้ชุมชนและไม่ใช่แค่กิจกรรมเพื่อการใช้ประโยชน์ หรือการนำไม้ออกมาใช้สอยเท่านั้น แต่รวมถึงการป้องกันการอนุรักษ์ป่าการฟื้นฟูทรัพยากรเป็นต้น การจัดการป่าชุมชนมีวัตถุประสงค์กว้างๆ เพื่อการอนุรักษ์ป่าที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม และประเพณีที่หลากหลายของชุมชน

ในชุมชนแต่ละแห่งจะมีการจัดการป่าแตกต่างกันไปตามความต้องการ ซึ่งบางชุมชนมีวัตถุประสงค์ในการจัดการที่หลากหลายขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่ สภาพป่า วัฒนธรรมหรือความเชื่อ และวัตถุประสงค์หลักในการใช้สอย เช่น ในพื้นที่สูงชันและเป็นแหล่งต้นน้ำ ชุมชนก็มักจะจัดการป่าบริเวณนี้เพื่อเป็นป่าต้นน้ำ จำกัดการใช้ประโยชน์ เพื่อไม่ให้เกิดการชะล้างหน้าดินและให้ป่าคงความสมบูรณ์มากที่สุด ชุมชนในที่สูงหลายแห่งที่ยังคงวัฒนธรรมเดิมไว้ได้โดยไม่ล่มสลายจากการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน เพราะได้มีการรักษาป่าตามวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ

ป่าที่จัดการอย่างเหมาะสมสอดคล้องกับระบบนิเวศและวัฒนธรรมของพื้นที่จะยิ่งเพิ่มความสมบูรณ์และยังเกิดประโยชน์ ความสมบูรณ์ของป่าไม่ใช่เกิดจากการปล่อยทิ้งไว้ให้ธรรมชาติดูแล แต่เพราะมีการคุ้มครองจัดการที่เหมาะสม การจัดการยังช่วยเพิ่มคุณค่าและประโยชน์ใช้สอยทางสังคมและเศรษฐกิจและลดความเสียหายจากภัยธรรมชาติได้อีกด้วย

ในการจัดการป่าชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ ชุมชนต้องตกลงกันให้ได้ว่าจะตัดหรือใช้อะไร ใช้ที่ไหนได้บ้าง จะเหลืออะไรไว้แค่ไหนและจะช่วยกันบำรุงรักษาป่าอย่างไร จะรู้ได้อย่างไรว่าการใช้ประโยชน์จะไม่ส่งผลกระทบต่อป่า โดยการจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืนนั้นจะต้องยึดหลักอยู่เสมอว่าต้องมีไม้รุ่นใหม่เกิดขึ้นมาทดแทน และมีผลผลิตจากป่าอย่างสม่ำเสมอ

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยทั่วไป บนแนวคิดหลัก 4 ประการ คือ 1) การวางแผนการจัดการทรัพยากร 2) การจัดสรรทรัพยากร 3) การวางกฎเกณฑ์และการควบคุมบังคับ และ 4) การรับรองสิทธิเหนือทรัพยากร แต่ก่อนรัฐอ้างสิทธิเหนือทรัพยากรตามกฎหมายและทำการผูกขาดหรือจำกัดการจัดการทรัพยากรไว้เพียงองค์กรของรัฐฝ่ายเดียว ในลักษณะของระบบรวมศูนย์อำนาจทำให้เกิดปัญหาขัดแย้งระหว่างกฎหมายของรัฐกับจารีตประเพณีและสิทธิของชุมชนตามการจัดการทรัพยากรลักษณะรวมศูนย์ และยังเอื้ออำนาจประโยชน์แก่ผู้มีอิทธิพลและภาคอุตสาหกรรมมากกว่าจะตอบสนองความต้องการของชุมชน เช่น รัฐมองป่าแยกออกจากคนและชุมชน หรือการที่รัฐอ้างสิทธิเหนือที่ดินและป่าทั้งหมดแต่มิได้ใช้ประโยชน์ กลับนำสิทธินี้ไปให้บุคคลภายนอกอื่นๆ ที่ไม่ได้รักษาทรัพยากรมาตั้งแต่ต้นมาใช้ประโยชน์ แนวทางการจัดการทรัพยากรในลักษณะนี้จึงขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐ และการไม่ยอมรับกฎหมายและนโยบายของรัฐ ซึ่งชาวบ้านมองว่าไม่เป็นธรรม การปรับเปลี่ยนแนวการบริหารจัดการทรัพยากรใน

บทบาทของรัฐจากผู้บริหาร ซึ่งจัดการในลักษณะผูกขาดและรวมศูนย์มาเป็นผู้สนับสนุนชุมชนทำการจัดการและรัฐทำหน้าที่ให้ความช่วยเหลือทางเทคนิคและเงินทุนแก่ชุมชนผู้นุรักษ์ป่าจะเหมาะสมมากกว่า

2.3 การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

การมีส่วนร่วมเป็นลักษณะของการทำงานร่วมกันในการแสดงให้เห็นถึงความสนใจและความต้องการร่วมกัน ในการพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมมือกันวางแผนและปฏิบัติงาน แก้ปัญหาร่วมกัน ของคนในชุมชน แต่เนื่องจากนักวิชาการหลายท่านได้ให้แนวคิดไว้แตกต่างกัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจในแนวคิดของการมีส่วนร่วมอย่างถูกต้องและตรงกัน

เสนห์ จามริก (2527) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงนั้นคือการที่ประชาชนมีโอกาสอย่างอิสระ ปราศจากการแทรกแซง ครอบงำ บังคับให้ได้พัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดแจงใช้ ควบคุม ระดมทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีพตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคมเป็นการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปของการตัดสินใจที่จะกำหนดวิถีชีวิตของตนอย่างเชื่อมั่น เพื่อเป้าหมายแห่งการพึ่งตนเอง ได้ในที่สุด

อคิน ระพีพัฒน์ (2527) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม คือการที่ประชาชนหรือชุมชนได้พัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคม โดยการพัฒนาความรู้และภูมิปัญญาซึ่งสามารถแสดงออกมาในรูปการตัดสินใจในการดำรงชีวิตของตนเองได้ แบ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็น 4 ลักษณะคือ 1) ร่วมกันค้นหาสาเหตุของปัญหาและแนวทางแก้ปัญหา 2) ร่วมกันในการตัดสินใจและเลือกแนวทางเพื่อวางแผนแก้ไขต่อไป 3) ร่วมกันในการปฏิบัติงาน ในกิจกรรมการพัฒนาตามแผนงานโครงการ 4) ร่วมกันในการประเมินผลงานและกิจกรรมการพัฒนา

รูปแบบการมีส่วนร่วมมี 4 ขั้นตอนคือ ขั้นตอนที่ 1) การวางแผน ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดการและการบริหารการใช้ทรัพยากร กำหนดวิธีการการติดตาม ประเมินผลและประการสำคัญคือการตัดสินใจด้วยตนเอง ขั้นตอนที่ 2) การดำเนินกิจกรรม ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดการและการบริหารการใช้ทรัพยากร มีความรับผิดชอบในการจัดสรร ควบคุมทางการเงินและบริการ ขั้นตอนที่ 3) การใช้ประโยชน์ประชาชนจะต้องมีความสามารถในการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ซึ่งเป็นระดับของการพึ่งตน

เองและควบคุมสังคม ขึ้นตอนที่ 4) การได้รับประโยชน์ ประชาชนจะต้องได้รับการแจกจ่ายผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่เท่ากัน ซึ่งอาจจะเป็นผลประโยชน์ส่วนตัว สังคม หรือวัตถุ ก็ได้

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ที่ได้บัญญัติให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการของรัฐไว้ในมาตรา 46 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและชาติที่มีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ ดังนี้

มาตรา 56 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมทั้งกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพและการคุ้มครอง ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่อง ในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพหรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจเกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมจะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้รับการศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมรวมทั้งได้ให้องค์การอิสระ ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมให้ความเห็นประกอบ ก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ สิทธิของบุคคลที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐ เพื่อให้ปฏิบัติตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายตามวรรคหนึ่งและวรรคสองย่อมได้รับความคุ้มครอง

มาตรา 79 บัญญัติให้รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวนบำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลรวมทั้งมีส่วนร่วมในการส่งเสริมบำรุงรักษาและคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนควบคุมและกำจัดภาวะมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพและคุณภาพชีวิตของประชาชนและ มาตรา 290 เพื่อส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีอำนาจหน้าที่ตามที่กฎหมายบัญญัติ

อเนก นาคะบุตร (2536) ได้วิเคราะห์สาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมถูกทำลายว่าเกิดจากการวางแผนในรูปแบบจากเบื้องบนสู่เบื้องล่างทำให้ไม่มีข้อมูลที่เพียงพอและได้เสนอทางออกว่าการแก้ปัญหาต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนารวมทั้งกระบวนการในการตัดสินใจเพราะชุมชนมีศักยภาพจากฐานวัฒนธรรมชุมชน และฐานการผลิตที่จะรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ดินน้ำ ป่าไม้ และระบบเกษตรทางเลือกให้ยั่งยืนอยู่ได้โดยผู้ใช้

ทรัพยากรนั้นๆ ไม่ก่อความเดือดร้อนให้ผู้อื่น นอกจากนี้ชุมชนยังมีองค์ประกอบภายในคือมีความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านที่เอื้ออำนวย ชี้นำและเป็นทางเลือกที่เหมาะสมกับสถานะท้องถิ่น สำหรับเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงของภายนอกที่มากระทบ ความรู้ ภูมิปัญญา ตลอดจนระบบคุณค่าเหล่านี้ได้รับการประยุกต์ การสืบสานต่อเนื่องโดยคนภายในชุมชนด้วยการเรียนรู้หลายรูปแบบหลายลักษณะโดยผ่านทางจารีตประเพณี พิธีกรรม ตัวบุคคลซึ่งปฏิบัติซ้ำแล้วซ้ำเล่า ตลอดจนการคิดค้นและประยุกต์กับความรู้ที่ได้จากภายนอก การลองผิดลองถูกอยู่ตลอดเวลาในหมู่ผู้นำชาวบ้าน ปัญญาชน นักเทคนิคพื้นฐานในหมู่ผู้นำอาวุโส และเครือข่ายของกลุ่มบุคคลรวมทั้งองค์กรชุมชนในรูปแบบต่างๆ โดยเครือข่ายขององค์กรชุมชนมีบทบาทใน ด้านการพัฒนา ด้านพิทักษ์ปกป้อง ด้านการขยายแนวร่วมสู่ญาติ ลูกหลาน และเพื่อนบ้าน

ผู้มีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนไม่ใช่เฉพาะชุมชนในท้องถิ่นเท่านั้นที่ได้รับประโยชน์ แต่ประโยชน์ได้แผ่มาถึงสังคมภายนอก ในเมือง ในระดับชาติ การศึกษาพัฒนาคนให้เรียนรู้ความสัมพันธ์ของคนกับป่า การควบคุมจัดการป่าจึงต้องมีคนหลายฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วม แต่บทบาทของแต่ละฝ่ายไม่เหมือนกัน แตกต่างตามสถานการณ์และความพร้อมของแต่ละองค์กรและพื้นที่นั้นๆ

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง การทำงานร่วมกับกลุ่มเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความตั้งใจ หรือให้ความร่วมมือด้วยความเต็มใจโดยการกระทำการดังกล่าวในเวลาและลำดับเหตุการณ์ที่มีประสิทธิภาพ คือถูกจังหวะและเหมาะสมหรือประสานงานกับการกระทำการงานดังกล่าว ด้วยความรู้สึกร่วมกันให้ประจักษ์ว่าเชื่อถือไว้ใจได้ และมีความรับผิดชอบ อาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า การมีส่วนร่วม เท่ากับความร่วมมือร่วมใจรวมกับการประสานงาน และ มีความรับผิดชอบ ซึ่งได้จำแนกรูปแบบของการมีส่วนร่วมออกเป็น 3 ประการ ตามลักษณะของการมีส่วนร่วม ดังนี้

- 1) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรงโดยผ่านองค์กรจัดตั้งของประชาชน เช่น การรวมกลุ่มเยาวชน กลุ่มต่างๆ
- 2) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางสังคมผ่านองค์กรผู้แทนประชาชน เช่น กรรมการของกลุ่ม หรือชุมชน กรรมการหมู่บ้าน องค์กรการบริหารส่วนตำบล สภาตำบล
- 3) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยผ่านองค์กรที่มีใช้ผู้แทนประชาชน เช่น สถาบันหรือหน่วยงานที่เชิญชวน หรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเมื่อเวลาใดเวลาหนึ่ง

สอดคล้องกับที่ คูสิต เวชกิจ (2535) กล่าวว่า รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อการป่าไม้แบ่งออกเป็น 3 ประการ คือ 1) การมีส่วนร่วมโดยตรง ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในป่าไม้ชุมชนด้วยตนเอง เช่น ได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบกิจกรรมต่างๆ การเข้าร่วมกิจกรรมปลูกต้นไม้ บำรุงรักษาต้นไม้ 2) การมีส่วนร่วมโดยผ่านกลุ่ม ประชาชนจะคัดเลือกตัวแทนของตนเป็นคณะกรรมการของกลุ่ม เพื่อดำเนินการป่าไม้ชุมชนแทนตนเอง และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือเมื่อคณะกรรมการต้องการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในบางกิจกรรม 3) การมีส่วนร่วมโดยผ่านตัวแทน ประชาชนจะใช้ตัวแทนที่ตนเองเห็นว่ามีความเหมาะสมที่จะดำเนินการแทนตน เช่น มอบหมายให้สมาชิกในครอบครัวช่วยฟื้นฟูป่าโดยการปลูกต้นไม้

หลักการสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในกิจกรรมมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการจัดการป่าไม้ไว้ 6 ประการ ดังนี้

- 1) ยึดความต้องการและปัญหาของประชาชนเป็นจุดเริ่มต้นของกิจกรรม การมีส่วนร่วมของประชาชนและการระดมทรัพยากร เพื่อการป่าไม้ชุมชนจะได้รับการตอบสนองจากประชาชนเพียงใดขึ้นอยู่กับว่าการป่าไม้ชุมชนนั้นเป็นสิ่งที่ตรงกับความต้องการและปัญหาของประชาชนหรือไม่
- 2) กิจกรรมต้องดำเนินในลักษณะ กิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนและการระดมทรัพยากรเพื่อป่าไม้ชุมชน ต้องเป็นไปในลักษณะของกลุ่มขององค์กรประชาชนในท้องถิ่นทำงานร่วมกัน โดยเน้นผลประโยชน์เพื่อส่วนรวมมิใช่ดำเนิน โดยกลุ่มที่มุ่งผลประโยชน์
- 3) กิจกรรมต้องสอดคล้องกับขีดความสามารถของประชาชน กิจกรรมบางด้านที่ต้องใช้เทคโนโลยี หรือวิชาการป่าไม้ที่สูงเกินไป ก็ต้องพิจารณาด้วยว่าเหมาะสมกับขีดความสามารถของประชาชนหรือไม่และต้องคำนึงถึงเสมอว่ากิจกรรมต่างๆ ดำเนินการประชาชนต้องสามารถดำเนินได้ด้วยตนเอง เมื่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยุติให้การช่วยเหลือหรือสนับสนุน
- 4) กิจกรรมต้องสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของประชาชนและการระดมทรัพยากรเพื่อการป่าไม้ชุมชนต้องมีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นได้แก่ ลักษณะภูมิอากาศ ดินหรือขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมต่างๆ ของท้องถิ่น
- 5) การเริ่มต้นกิจกรรมต้องอาศัยผู้นำท้องถิ่น ที่มีทั้งผู้นำตามธรรมชาติ เช่น ผู้อาวุโส ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้นำทางศาสนา ครู ฯลฯ และผู้นำที่ได้รับการเลือกตั้ง หรือได้รับการแต่งตั้งจากทางราชการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำกลุ่มต่างๆ ฯลฯ ผู้นำเหล่า

นี่จะเป็นแกนนำและประสานงานระหว่างหน่วยงานภายนอกกับประชาชนในท้องถิ่น เพื่อดำเนินกิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนและการระดมทรัพยากรเพื่อการป่าไม้ชุมชนให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

- 6) กิจกรรมทุกขั้นตอนต้องดำเนินการโดยประชาชน กิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนและการระดมทรัพยากรเพื่อการป่าไม้ชุมชนมีหลายขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดการดำเนินงานกิจกรรมเหล่านี้ต้องได้รับการดำเนินการและประชาชนรับรู้ให้มากที่สุดทุกขั้นตอน มิใช่ในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง ได้รับการดำเนินงานแทนโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2.4 นิเวศวิทยามนุษย์

การดำรงชีวิตของสัตว์ และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ จะต้องการพึ่งพากันทั้งทางตรงและทางอ้อมตลอดจนมีการเกี่ยวข้องกันกับสิ่งไม่มีชีวิต เช่น แร่ธาตุ แสงแดด มีการให้พลังงานและแลกเปลี่ยนสารอาหารซึ่งกันและกัน เป็นวัฏจักรที่ดำเนินไปเป็นระบบภายใต้ความสมดุลของธรรมชาติ หากขั้นตอนใดของระบบมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น จะส่งผลเกี่ยวเนื่องไปทั้งระบบและเกิดปัญหากับการดำรงชีวิตอื่นๆ สรุปได้ว่ามนุษย์จัดเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความสำคัญมากที่สุดในระบบนิเวศที่สามารถเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมให้เข้ากับตัวเองในขณะที่สิ่งมีชีวิตอื่นๆ ต้องปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม

เพิ่มศักดิ์ มกรภิรมย์ (2540) กล่าวไว้ใน วารสาร ข่าวสารป่ากับชุมชนว่าการคุ้มครองระบบนิเวศโดยชุมชนว่ามนุษย์ใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศป่าทางด้านอาหาร ที่อยู่อาศัย ยาไม้ฟืน และไม้ใช้สอยและใช้อยู่ในท้องถิ่น คนในแต่ละท้องถิ่นจึงต้องคุ้มครองรักษาและเสริมสร้างระบบนิเวศป่าไม้ของตนเอาไว้ใช้ประโยชน์ กระบวนการคุ้มครองรักษาและเสริมสร้างระบบนิเวศจึงเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ชีวิตประจำวันบางเรื่องก็เกี่ยวข้องตามฤดูกาลและสิ่งเหล่านี้ก็พัฒนาเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม แต่ในยุคพัฒนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่ยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมเป็นต้นมา วิถีชีวิตของคนเปลี่ยนไปจากการอยู่เป็นกลุ่มเป็นชุมชนเผ่าต่าง ๆ กลมกลืนไปกับระบบนิเวศที่หลากหลาย มาเป็นวิถีชีวิตแบบคนเมืองทำให้แบบแผนการพึ่งพาทรัพยากรเปลี่ยนไปและไม่ได้จำกัดเพียงแค่พอใช้สอยในท้องถิ่น แต่เก็บไปสนองความต้องการอันไม่มีขีดจำกัดในเมืองและยังมุ่งสะสมเพื่อเปลี่ยนเป็นรายได้ไปพัฒนาเมือง การจัดการระบบนิเวศป่าของไทยในปัจจุบันเน้นด้านพัฒนาเศรษฐกิจมาก ไม่ละเว้นแม้แต่พื้นที่คุ้มครองเข็มงวดที่

รัฐเปิดให้ทำธุรกิจท่องเที่ยวก็ยังไม่เหมาะสม สมควรต้องการปรับเปลี่ยน เพราะทำให้ป่าอยู่ไม่ได้ และประโยชน์ที่ได้รับก็ไม่หลากหลายหรือได้เฉพาะคนบางกลุ่ม ชุมชนจึงควรจัดการระบบนิเวศป่าเพื่อให้เกิดป่าสูงที่มีไม้ชั้นอากาศอายุเดียวกันหรือจัดการตัดฟันเพื่อเปิดโอกาสให้ไม้มีค่าทางเศรษฐกิจสูงได้มีโอกาสเติบโตทดแทนกันได้อย่างต่อเนื่อง บางพื้นที่ต้องพัฒนาระบบที่รวมไปถึงการจัดการพืชคลุมดินชั้นล่างเพื่อรักษาความชุ่มชื้นและเพิ่มปริมาณน้ำที่ซึมลงดิน ตลอดจนการจัดการไม้ชั้นรองเพื่อนำใบคอกและผลไปเป็นอาหารของคนและสัตว์ ส่วนไม้โพรงไม้ผู้ใช้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ป่าชุมชนโดยทั่วไปเป็นผืนป่าผืนเล็กๆ มีขนาดผันแปรไปตามลักษณะและพัฒนาการของชุมชนป่าชุมชนจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับระบบนิเวศป่าในท้องถิ่น ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างป่ากับชุมชนจะราบรื่นและยาวนานเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการของชุมชนเป็นสำคัญ

รูปแบบที่มีการจัดการ มีกลไกทางสังคมและทางการบริหารจัดการคอยควบคุมอีกชั้นหนึ่ง คือ รูปแบบของป่าชุมชน ป่าชุมชนจึงช่วยให้ป่าได้รับการคุ้มครองดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากคนหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องทุกระดับ ในระดับที่ได้คุณภาพ หรือไม่ทำลายเพื่อช่วยให้ระบบนิเวศทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ คุณภาพเหล่านี้อาจเปลี่ยนแปลงไปตามกฎธรรมชาติมีการถ่ายทอดพลังงาน การหมุนเวียนธาตุอาหารการทดแทน การรบกวนทำลายจากภัยพิบัติทางธรรมชาติและจากมนุษย์ ตลอดจนการฟื้นฟูตามธรรมชาติ หากระบบนิเวศไม่สามารถฟื้นฟูสภาพได้ตามธรรมชาติ ก็อาจต้องช่วยเสริมการสืบพันธุ์ตามธรรมชาติโดยการปลูกเสริมและป้องกันอันตรายจากไฟหรือสัตว์เลื้อยหรือใช้ระบบการตัดฟันช่วยการสืบพันธุ์ของต้นไม้ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการจัดการ ป่าชุมชนจึงไม่ใช่ป่าเพื่อเศรษฐกิจมุ่งทำไม้หรือผลิตไม้ไว้ใช้สอย แต่ไม่ใช่สอยเป็นผลผลิตหนึ่งในหลาย ๆ อย่างของการจัดการระบบนิเวศป่าชุมชน แต่ความสำคัญ of ป่าในเรื่องนี้ไม่ได้ขึ้นอยู่กับชนิด ขนาด หรือความหนาแน่นของต้นไม้ แต่ขึ้นอยู่กับคุณค่าของชีวภาพต่อมนุษย์ทั้งในปัจจุบันและในอนาคต

ดังนั้น หากจะจัดการระบบนิเวศป่าเพื่อรักษาความหลากหลายทางชีวภาพจึงไม่ควรอพยพโยกย้ายคนจากที่สูงลงมาที่ลุ่มต่ำและโดยสถานการณ์ทั่วไปก็ไม่ควรอพยพคนหรือชุมชนโดยอ้างเพื่อวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์ เพราะการอพยพทำให้วัฒนธรรมและความเป็นชุมชนล่มสลาย ชุมชนตั้งใหม่จะใช้ป่าและทรัพยากรทุกอย่างอย่างหนักเพื่อให้อยู่รอดกับสภาพแวดล้อมใหม่ที่ไมรู้จักคุ้นเคยทำให้ระบบนิเวศป่าซึ่งรวมถึงดินและน้ำในที่ต่ำถูกทำลาย ในทางการจัดการลุ่มน้ำคนส่วนใหญ่นึกถึงป่าบนภูเขาสูงทางภาคเหนือ

การจัดการป่าเพื่อน้ำจึงต้องเรียนรู้และเข้าใจธรรมชาติและกลไกธรรมชาติซึ่งมีข้อจำกัดอยู่มากและกฎเกณฑ์วิธีการของชุมชนในลุ่มน้ำ ถ้าต้องการให้มีน้ำพอใช้ คุณภาพดี และมีใช้

ตามเวลาที่ต้องการ ก็ต้องจัดการป่าจัดการลุ่มน้ำร่วมกับชุมชน ระบบนิเวศป่าจึงเป็นที่รวมของ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับสังคมทุกระดับชั้น ดังนั้น หากจะต้องหาทางเลือกในการ ค้ำครองระบบนิเวศป่าให้อยู่ได้ คนในสังคมซึ่งเป็นผู้ใช้ทรัพยากรต้องเป็นผู้ตัดสินใจ หากสังคม ต้องการประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งจากป่าก็ต้องจัดการให้ได้ผลผลิตอย่างนั้น นอกจากนี้ยังอาจ ใช้รูปแบบการจัดการแบบสัมปทานรายใหญ่ รายย่อยหรือจัดการโดยรัฐ หากต้องการน้ำก็สร้าง กลไกควบคุมการไหลของน้ำ ควบคุมป้องกันคุณภาพน้ำในลำธาร โดยออกกฎหมายควบคุมสิ่ง เหล่านี้ หากต้องการสัตว์ก็ต้องเสริมสร้างแหล่งอาหาร น้ำและพันธุ์ไม้ที่สัตว์ต้องการเพื่อดึงดูด สัตว์ให้เข้ามาอยู่อาศัยและหากิน หากต้องการประโยชน์หลาย ๆ อย่าง เช่น น้ำใช้และทำการ เกษตร ไม้ใช้สอย สัตว์ป่า แหล่งพักผ่อนหย่อนใจและสิ่งแวดล้อมที่รวมทั้งเป็นถิ่นที่อยู่ของ มนุษย์โดยเฉพาะชนเผ่าที่อยู่มาก่อนแล้วก็ต้องมีระบบการจัดการที่เหมาะสมที่ให้ความสำคัญทุก ด้าน ซึ่งก็หมายถึงการจัดการป่าให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่ดีของคนซึ่งรวมเรียกว่า วัฒนธรรม

ในอดีตเมื่อเกิดป่าชุมชนภายใต้กฎเกณฑ์กติกาของชุมชนสมาชิกของชุมชนเคารพ กฎเกณฑ์ และแบ่งปันกัน ไม่ต้องถกเถียงกันเรื่องสิทธิของชุมชน แต่ปัจจุบันมุ่งใช้มาตรการทาง กฎหมายมากำหนดและควบคุมป่า ข้อตกลงของชาวบ้านหรือชุมชนไม่มีความหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อการคุ้มครองป้องกันภัยจากคนนอกชุมชนหรือคนในเมือง ข้อตกลงของชุมชนกลายเป็น ข้อตกลงที่ไม่ถูกกฎหมาย ดังนั้นในสถานการณ์ซึ่งมีการแก่งแย่งแข่งขันการใช้ทรัพยากรสูง ในปัจจุบันหากสังคมไทยอยากให้ป่าชุมชนเดิมอยู่ได้และเกิดป่าชุมชนขึ้นมาใหม่ ก็จะต้องยอมรับ สิทธิชุมชนในการจัดการคุ้มครองดูแลระบบนิเวศป่าในพื้นที่ของชุมชนนั้นๆ เป็นสำคัญด้วย

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อดิสรณ์ กองเพิ่มพูล (2543) ศึกษาเรื่องทัศนคติของชาวเผ่ากะเหรี่ยง กับการอนุรักษ์ ป่าไม้และสัตว์ป่าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอมก๋อย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง ลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจและสังคม กับทัศนคติต่อการอนุรักษ์ป่าไม้และสัตว์ป่า ผลการศึกษา สรุปว่า ปัญหาที่เกี่ยวข้องคือ ไฟป่าในฤดูแล้งการแผ้วถางป่า เพื่อทำไร่เลื่อนลอยเหนือต้นน้ำ การ ล่าสัตว์ป่าเพื่อออกจำหน่าย การลักลอบตัดไม้ทำลายป่าไม้ เพื่อนำไปใช้ ปัญหาระหว่างเจ้าหน้าที่ รัฐและราษฎรที่อยู่อาศัยอยู่ในพื้นที่เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่ามีความต้องการในการอนุรักษ์ ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า คือ ต้องการให้มีการจัดเวรยามเฝ้าระวังไฟป่าและทำแนวกันไฟ ต้องการให้มีการจัดสรรที่ทำกินให้เพียงพอ ต้องการเข้ารับการศึกษาอบรมความรู้เกี่ยวกับการ

อนุรักษ์สัตว์ป่า ต้องการให้มีกฎหมายเกี่ยวข้องกับอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าที่รัดกุม และมีบทลงโทษแก่ผู้บุกรุกที่หนักขึ้น ต้องการเข้าร่วมโครงการปลูกป่าและอนุรักษ์สัตว์ป่าเพื่อฟื้นฟูส่วนที่เสื่อมโทรม

สหัชยา วิเศษ และคณะ (2543) ศึกษาเรื่อง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ พบว่า การจัดการฯ ในลุ่มน้ำลาว-ยวน ชุมชนที่มีความรู้ หรือภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แบ่งออกเป็น 4 มิติ คือ

- 1) กระบวนการเกิดขององค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การเกิดขององค์ความรู้จะมีทั้งในระดับปัจเจกและระดับกลุ่ม โดยบุคคลจะเรียนรู้ด้วยตนเองหรือเรียนรู้จากผู้อื่นในการดำเนินชีวิตและการแก้ไขปัญหาต่างๆ แล้วสังสมเป็นประสบการณ์ มีการถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ไปยังบุคคลอื่น ในรูปแบบที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรโดยการพูดคุย การประกอบพิธีกรรม การถ่ายทอดความรู้แก่บุตรหลานและลูกศิษย์ ส่วนรูปแบบที่เป็นลายลักษณ์อักษรเป็นการถ่ายทอดผ่านเอกสารที่มีผู้บันทึกไว้ นอกจากนี้การเกิดขององค์ความรู้ จะเป็นการปรับเปลี่ยนหรือการประยุกต์คุณค่าทางพุทธศาสนามีความสอดคล้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
- 2) เนื้อหาขององค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ชุมชนประกอบด้วยความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผี และอำนาจเหนือธรรมชาติ จาริตประเพณีทางพุทธศาสนา รวมถึงการประยุกต์ประเพณีทางพุทธศาสนาและเนื้อหาที่เกี่ยวกับภูมิปัญญา หรือศักยภาพของชุมชนที่ประกอบด้วยการใช้ความรู้ ศักยภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน
- 3) รูปแบบขององค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มี 5 รูปแบบคือ รูปแบบที่ 1 การจัดการตามความเชื่อดั้งเดิมที่มีการให้จิตวิญญาณกับธรรมชาติ แสดงออกโดยการประกอบพิธีกรรมเพื่อบูชาผี หรืออำนาจเหนือธรรมชาติ รูปแบบที่ 2 การจัดการตามประเพณีท้องถิ่นตามหลักพุทธศาสนา ที่ได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ มาเชื่อมโยงกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รูปแบบที่ 3 การจัดการโดยการประยุกต์ประเพณีทางพุทธศาสนา โดยการปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ของประเพณีให้มาเกี่ยวข้องกับจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รูปแบบที่ 4 การจัดการตามภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เป็นการนำเอาความรู้ได้เรียนรู้ แล้วสังสมเป็นประสบการณ์ หรือได้รับการถ่ายทอดมา เรียกว่า เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่ดำเนินถึงการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนมาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รูปแบบที่ 5 การจัดการ โดยกลุ่ม หรือองค์กรชุมชน เป็นการนำเอาพลังของชุมชนที่อยู่บนพื้นฐาน

ของอำนาจ และสิทธิของชุมชนผ่านกระบวนการกลุ่มที่มีโครงสร้าง มีกิจกรรม มีบทบาทในชุมชน และมีระเบียบกฎเกณฑ์

- 4) องค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สามารถสรุปเป็นรูปแบบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำลาว-ยวนโดยองค์กรชุมชน 4 รูปแบบ คือ รูปแบบการจัดการตามจารีตประเพณีท้องถิ่นและความเชื่อดั้งเดิม รูปแบบการจัดการโดยการประยุกต์จารีตประเพณี รูปแบบการจัดการที่เป็นการใช้ความรู้ของชุมชนหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและรูปแบบการจัดการโดยกลุ่มหรือองค์กรชุมชน

วิลาสินี ภูษุขภัย (2543) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้ว ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน พบว่าความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนบ้านดอนแก้วประกอบด้วยการมีผู้นำชุมชนที่มีศักยภาพในการรวมกลุ่มและกระตุ้นจิตสำนึกของชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ โดยอาศัยรากฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนในขณะเดียวกันระบบการผลิตแบบเกษตรกรรมกึ่งยังชีพ ทำให้มีวิถีการผลิตที่พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติและแรงงานภายในชุมชน ความสัมพันธ์ในระดับครัวเรือนและระดับชุมชนที่มีความผูกพันแน่นแฟ้นทำให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ด้านเครือข่ายการเรียนรู้เทคนิคการจัดการที่เน้นผสมผสานองค์ความรู้ดั้งเดิมได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณี พิธีกรรม และองค์ความรู้แบบใหม่ที่มาจากการศึกษาดูงาน การอบรมสัมมนา เวทีชาวบ้าน จนเกิดเป็นเครือข่ายการเรียนรู้

อารมย์ ชมขวัญ (2542) ศึกษาเรื่องการจัดการป่าชุมชนบ้านจองไฟ ตำบลห้วยอ้อ อำเภอคลอง จังหวัดแพร่ พบว่าวิธีการจัดการป่าของชุมชนบ้านแม่จองไฟมีศักยภาพในการจัดการป่าที่ดีมาก มีผู้นำที่เข้มแข็ง ชุมชนได้กำหนดข้อห้าม กฎระเบียบของชุมชนขึ้นและสามารถบังคับใช้กับสมาชิกได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ห้ามตัดไม้ในเขตอนุรักษ์ไว้มาใช้สอย การห้ามนำของป่ามาขาย การห้ามเผาป่า และยังมีการสร้างแนวกันไฟแนวเขตป่าไม้แสดงไว้อย่างชัดเจน นอกจากนี้สมาชิกในชุมชนจะกีดกันและไม่ให้ความร่วมมือกับบุคคลภายนอกชุมชนที่จะมาแสวงหาผลประโยชน์จากป่าที่ชุมชนดูแลอยู่ ตลอดจนสมาชิกในชุมชนมีจิตสำนึกที่ดีต่อการอนุรักษ์ป่าไม้จึงทำให้สภาพป่าไม้ของชุมชนบ้านแม่จองไฟยังคงความอุดมสมบูรณ์ต่อไป

สมหวัง เรื่องนิติภัย (2542) ทำการศึกษาเรื่อง เงื่อนไขในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้าน ตำบลต้าผามอก อำเภอคลอง จังหวัดแพร่ ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพการเกษตรกรรมและมีฐานะยากจนที่ดินทำกินมีจำกัด ในอดีตป่าไม้มีความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านมี

วิถีชีวิตพึ่งพิงและรักษาป่ามาตลอด เมื่อรัฐเปิดให้สัมปทานทำให้การทำไม้เถื่อนของนายทุนทำให้ป่าลดลง รัฐจึงกำหนดให้มีการปลูกสร้างสวนป่าและเตรียมการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติมีผลทำให้ที่ดินที่ทำกินของชาวบ้านลดลงเกิดปัญหาการขัดแย้งระหว่างรัฐและชุมชน อย่างไรก็ตามชาวบ้านส่วนใหญ่มีการรับรู้ถึงปัญหาตระหนักถึงความสำคัญของป่าไม้ รวมทั้งผลกระทบต่างๆ ในการที่ป่าไม้ถูกทำลาย ชาวบ้านมีความต้องการด้านการใช้ประโยชน์จากป่าในรูปแบบป่าชุมชน การบำรุงรักษาในสวนป่า รัฐต้องยอมให้ชาวบ้านทำการเพาะปลูกควบคู่ไปด้วยรวมทั้งการมีส่วนร่วมในการจัดการป่า

อานันท์ กาญจนพันธุ์และมิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด (2539) ได้ทำการศึกษาเรื่อง วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่าภาคเหนือตอนบน พบว่าในเขตป่ามีประชากรอาศัยอยู่แล้ว ก่อนการประกาศเป็นป่าตามกฎหมาย การขยายพื้นที่เกษตรมาจากการตัดไม้ของบริษัทสัมปทานและการตัดไม้เถื่อน ซึ่งมีผู้มีอิทธิพลทุกระดับรวมทั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐทำให้นโยบายยกเลิกการให้สัมปทานไม่มีผลในทางปฏิบัติและเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่สามารถรักษาป่าได้ แต่เพียงฝ่ายเดียวเพราะผู้ใช้ป่าไม่ใช่มีแต่ชาวบ้าน หากมีนายทุนและผู้มีฐานะมั่งคั่งจากนอกเขตป่าด้วยทำให้ที่ดินในเขตป่ามีราคาสูง เจ้าหน้าที่จึงร่วมมือกับนายทุนหาประโยชน์จากป่า องค์กรชาวบ้านหลายแห่งมีศักยภาพบนเงื่อนไขของการแย่งชิงทรัพยากร ในการจัดการและอนุรักษ์ป่าได้ในรูปของป่าชุมชนเพราะมีภูมิปัญญาและความรู้สึกหวงแหนทรัพยากรของตน ซึ่งมีประวัติมานาน และได้ให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการและอนุรักษ์ป่าในควมยึดหลัก 3 ประการคือ ก) ควรปรับปรุงแนวเขตป่าอนุรักษ์ให้ตรงกับสภาพความเป็นจริงของวัฒนธรรมการผลิตในท้องถิ่น โดยให้องค์กรชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจำแนกประเภทของการใช้ที่ดิน ข) ควรสร้างหลักประกันความมั่นคงในการถือครองที่ดิน โดยให้สิทธิทำกินร่วมกันแก่ชุมชนในเขตป่าอนุรักษ์ เพื่อแลกเปลี่ยนกับหน้าที่ของชุมชนในการรักษาป่า ค) ควรพัฒนาส่งเสริมและให้สิทธิตามกฎหมายแก่องค์กรท้องถิ่นที่มีศักยภาพในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าในรูปแบบป่าชุมชน

จันทนา สุทธิจารี (2539) ทำการศึกษาเรื่อง บทวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์ของการจัดการป่าไม้โดยชุมชน พบว่าความสำเร็จในการจัดการป่าไม้ของชาวบ้านทุ่งยาว จังหวัดลำพูนมีประสบการณ์การเรียนรู้จากผลกระทบภายนอก ที่ได้รับจากการตัดไม้ทำลายป่าจากถิ่นฐานเดิมจึงต้องอพยพมาตั้งถิ่นฐานใหม่ที่อุดมสมบูรณ์ วิธีการจัดการป่าเชิงอนุรักษ์และให้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากป่าอย่างยั่งยืนจึงเกิดขึ้น การใช้ประโยชน์จากป่าเป็นลักษณะการใช้ที่กระบวนการณ์พื้นที่ทดแทนของธรรมชาติเกิดขึ้นได้ตามปกติโดยธรรมชาติเองและไม่ส่งผลกระทบต่อชุมชน วัตถุประสงค์หลักของการจัดการเพื่ออนุรักษ์ป่าต้นน้ำให้อุดมสมบูรณ์เพื่อใช้ในการเกษตร

นอกจากนั้นเป็นการใช้ผลิตผลจากป่าซึ่งมีหมุนเวียนเป็นวงจรทางเศรษฐกิจให้ชาวบ้านใช้ได้ตลอดปี เป็นวิธีการผลิตที่สร้างความผูกพันระหว่างชาวบ้านกับป่าเป็นอย่างยิ่ง ชาวบ้านเป็นไปในลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน กลยุทธ์การจัดการของชาวบ้านใช้ระบบประชาธิปไตยพื้นฐานคือการกระจายอำนาจให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดการและการดูแลป่าและใช้ประโยชน์จากป่า ใช้แรงจูงใจทางเศรษฐกิจที่ได้จากผลิตผลของป่า ระบบเครือข่ายทางสังคมในท้องถิ่นระบบคุณค่า ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เหนือธรรมชาติเป็นศูนย์รวมจิตใจชาวบ้านระบบคุณธรรมจริยธรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้การจัดการป่าของหมู่บ้านทุ่งยาวประสบความสำเร็จ

ภาพขององค์กรชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน มีพื้นฐานอยู่ที่ระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ ในระบบเศรษฐกิจแบบนี้เชื่อว่าชุมชนสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างยั่งยืน โดยสร้างผลกระทบต่อป่าน้อยมากแต่ปัญหาสำคัญอยู่ที่ว่าเมื่อชุมชนต่างๆ ต้องถูกผนวกให้เข้ามามีส่วนในระบบเศรษฐกิจที่เน้นความสำคัญของเงินตราเป็นหลักความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่าจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้างความยากจนและการมุ่งหารายได้ของชาวบ้านจะสร้างแรงกดดันต่อป่ามากน้อยเพียงใด ขณะเดียวกันเมื่อชาวบ้านสามารถหารายได้โดยไม่ต้องพึ่งป่า พวกเขาจะยังคงสนใจรักษาป่าอยู่ต่อไปหรือไม่ มุมมองของชาวบ้านไม่ได้มองเห็นคุณค่าของป่าเพียงด้านใดด้านหนึ่งแต่เพียงด้านเดียว แต่จะมองป่าเป็นรากฐานของชีวิตทุกด้าน ชาวบ้านมองป่าว่าเป็นทั้งชีวิตและอนาคตของชุมชน

กิตติ จรรยาวัฒน์ (2535) การศึกษาด้านพฤติกรรมและความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนได้รวมถึงปัจจัยที่มีผลต่อทัศนคติ ความคิดเห็นและความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนหรือชุมชนกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งล้วนมีผลต่อการตัดสินใจเกี่ยวกับรูปแบบของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ จากการศึกษาทำให้ทราบว่า การรับรู้ข่าวสารข้อมูลต่างๆ ตลอดจนถึงการตัดสินใจด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชากรส่วนใหญ่เป็นผลมาจากอาชีพของประชากรในหมู่บ้าน ซึ่งได้อาศัยป่าไม้หรือผลิตผลจากป่าตลอดจนการใช้เพื่อการเกษตร ทั้งนี้เนื่องจากประชาชนเหล่านี้ส่วนใหญ่ได้พึ่งพาอาศัยป่าไม้เป็นแหล่งทำมาหากิน

ตามที่ได้ทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องการพัฒนาป่าชุมชนอย่างยั่งยืน การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน นิเวศวิทยามนุษย์และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้ศึกษาได้นำมากำหนดเป็นกรอบความคิดและแนวทางสำหรับการศึกษาที่มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการป่าชุมชนบ้านด้าในกับหลักการของกรมป่าไม้ ที่ดำเนินการจัดการ โดยป่าชุมชนตำบลบ้านใหม่